

۳+

مردم در جوامع پیشرفته یاد گرفته‌اند که در اتوبوس، مترو و هر زمان مرده‌ی دیگری مثل زمان انتظار در مطب و بیمارستان، کتابی از کیف در می‌آورند یا ریدر یا کتابخوان‌شان (تبلت‌های مختص خواندن کتاب) را در دست می‌گیرند

کالایی شدن کتاب و مصرف تجملی آن در ایران در گفت‌وگو با دکتر علی اصغر سعیدی

کتابخانه یک شاخص طبقاتی است

قدیم‌ترها کتابخوان‌ها و کتاب‌بازها محدود می‌شدند به طالبان واقعی علم و خواص‌اماد در دوران معاصر، رشد صنعت چاپ، باعث دسترسی همگانی به کتاب شد؛ این موضوع دویخش دارد یک اینکه منبع دانش مهمی چون کتاب در دسترس همه قرار گرفت و دوم اینکه به خاطر تبدیل زیاد کتاب وارد عرصه مصرف شد؛ تاجایی که در سال‌های اخیر شاهد تبدیل کتاب به یک کالا هستیم که پیرامون آن فرهنگ مصرف‌گرایی و تمایز شکل گرفته؛ این موضوع را شما چطور در ایران ارزیابی می‌کنید؟

بله، ما وارد جهان مصرفی شدیم که در آن جهان‌بینی افراد و هویت‌شان را با مصرف می‌شود سنجید و سبک زندگی افراد بر اساس سبک‌های مختلف مصرفی شکل می‌گیرد ولی هنوز کتاب بخشی کوچک از این فضای مصرفی است. یکی از علت‌ها این است که در فضاهای خرید که شامل مراکز خرید و پاساژها است هنوز به آن صورت کتاب‌فروشی وجود ندارد. در صورتی که در مال‌ها و مراکز خرید کشورهای توسعه‌یافته حتماً کتابفروشی به اندازه سایر فروشگاه‌ها وجود دارد. در ایران اگر چه راسته کتابفروشی‌ها در شهرهای بزرگ داریم ولی اگر قرار باشد فرهنگ کتابخوانی در ایران به عنوان یک جامعه مصرفی رشد کند باید همپای دیگر فروشگاه‌ها و کالاهای مراکز خرید و پاساژها کتابفروشی ایجاد شود که تحقق آن وظیفه سیاست‌گذاران حاکمیتی است.

بامدافه در نحوه برخورد مردم با کتاب به مثابه اکسسواری در منزل یا یک کالای معنا ساز هویت بخش که در شبکه‌های اجتماعی می‌شود آن را به نمایش گذاشت، می‌شود گفت نوعی مصرف تظاهری که صورتی از مصرف همراه با ائتلاف و ولخرجی است در ایران در حوزه کتاب و کتابخوانی در حال شکل‌گیری است؟ این موضوع را مثبت می‌بینید یا منفی؟

خوشبختانه یکی از مظاهر جامعه مصرفی در رابطه با کتاب که می‌تواند مصرف کتاب را در آینده به جای بهتری برساند همین مصرف تظاهری کتاب است. شکی نیست که در ایران مصرف تظاهری کتاب وجود دارد برای اینکه یک بعد سرمایه فرهنگی، داشتن کلکسیون‌هاست و یکی از بهترین کلکسیون‌ها هم کتابخانه است. مردم از وجود کتابخانه در خانه‌ها به عنوان یک مصرف تظاهری و شاخص طبقاتی استفاده می‌کنند. یعنی می‌خواهند سرمایه فرهنگی را به عنوان تظاهر نشان دهند و بگویند که ما از طبقه فرهیختگان هستیم. اگرچه بسیاری از افراد این موضوع را منفی می‌دانند اما به نظر من تاریخ جوامع غربی نیز این مرحله را از سر گذرانده و جای امیدواری است که ما از دل این تجربه به تجربه واقعی‌تر و اصل‌تری از کتاب و کتابخوانی دست یابیم. کتاب در نظر افراد زیادی امروز مهم شده و این موضوع مثبتی است و نشان می‌دهد که می‌توانیم از این مصرف تظاهری عبور کنیم و به جایی برسیم که مردم کتاب بخوانند چون می‌خواهند من فاعلی‌شان را تقویت کنند و در مسیر آگاهی گام بردارند.

حول آن شکل گرفته مانند خواندن هر روزه کتاب؛ کتابخوانی در زمان‌های انتظار؛ هدیه دادن کتاب و غیره. مادر ایران چنین فرهنگی داریم؟

خیر. این نوع عادت فرهنگی امروز بیشتر در کشورهای توسعه‌یافته قابل مشاهده است. مردم این جوامع یاد گرفته‌اند که در اتوبوس، مترو و هر زمان مرده دیگری مثل زمان انتظار در مطب و بیمارستان، کتابی از کیف در می‌آورند یا ریدر یا کتابخوان‌شان (تبلت‌های مختص خواندن کتاب) را در دست می‌گیرند. متأسفانه یکی از دلایل مهم برای پانگرفتن این نوع از عادت‌های کتابخوانی در ایران مربوط به فرهنگ سرک کشیدن در کار دیگران است. یعنی وقتی شما علاقه هم داشته باشید که کتابی در مترو یا اتوبوس بخوانید افراد زیادی به حریم شخصی شما تجاوز می‌کنند و سرشان را در کتاب یا روزنامه شما می‌کشند. به علاوه اینکه شبکه‌های مجازی قبل از اینکه کتابخوانی در مجامع عمومی شکل بگیرد حواس‌ها را ربوده و جلو کتابخوانی را گرفته است. ضمن اینکه ما کتابخانه‌های محلی قدرتمندی نیز نداریم و کتابخانه‌های موجود هم اولاً همه کتاب‌ها را ندارند و سلیقه همه را پوشش نمی‌دهند و ثانیاً فضایی برای مطالعه ندارند.

متأسفانه یکی از دلایل مهم پانگرفتن عادت کتابخوانی در فضاهای عمومی در ایران، مربوط به فرهنگ سرک کشیدن در کار دیگران است. یعنی وقتی شما علاقه هم داشته باشید که کتابی در مترو یا اتوبوس بخوانید افراد زیادی به حریم شخصی شما تجاوز می‌کنند و سرشان را در کتاب یا روزنامه شما می‌کشند

خورشید بهشتی - روزنامه نگار / کتاب اگرچه همنشین همیشگی بسیاری از ماست اما همان غریبه آشنایی است که هنوز خیلی چیزها در موردش نمی‌دانیم. یکی از آنها فرهنگی است که حول محور این یارمهربان در جامعه ایران شکل گرفته است. در آستانه روز کتاب و کتابخوانی سعی کردیم برخی از عناصر فرهنگ کتاب و کتابخوانی را در «ایران» در گفت‌وگو با علی اصغر سعیدی، جامعه‌شناس و استاد دانشگاه تهران، شناسایی و با تحلیلی جامعه‌شناختی رفتار انسان ایرانی را با پدیده کتاب بررسی کنیم. همچنین با سعیدی که پژوهش‌های زیادی را در زمینه جامعه مصرفی انجام داده و کتاب‌هایی چون «جامعه‌شناسی مصرف (گردشگری و خرید)» و «ساخت اجتماعی و کنش اقتصادی» را به فارسی برگردانده، درباره چند و چون نفوذ فرهنگ مصرف‌گرایی به حوزه کتاب که این روزها بحث حساسی داغ است نیز صحبت کردیم. او معتقد است که در جامعه مصرفی اینکه کتاب عنصری برای تمایز و نشانه‌ای از طبقه و منزلت است لزوماً چیز بدی نیست و می‌شود آن را یک مرحله برای گذار و رسیدن به فرهنگ اصیل کتابخوانی دانست.

به نظر شما رابطه انسان ایرانی با کتاب و مقوله کتابخوانی چگونه است و از چه منطقی پیروی می‌کند؟

در همه جوامع بخشی از اقشار جامعه که از گروه‌های میانی هستند علاقه بیشتری به کتابخوانی دارند. همچنین کتابخوانی با درجه توسعه‌یافتگی هر جامعه نیز مرتبط است. به طور مثال نظام‌های آموزشی در کشورهای توسعه‌یافته از بدو ورود به مدرسه به بچه‌ها می‌آموزند و راه‌های علاقه‌مند کردن آنها را به کتاب و کتابخوانی افزایش می‌دهند. در این میان به نظر می‌رسد که ایرانی‌ها نسبت به گذشته بیشتر کتابخوان شده‌اند. این هم دو دلیل عمده دارد؛ یک اینکه تعداد نویسنده‌ها خصوصاً نویسنده‌های رمان در سال‌های اخیر رو به فزونی گذاشته و باعث فاصله گرفتن ما از محیط شعر که برای تبیین تحولات جامعه انتزاعی‌تر است شده و این نکته مثبتی است. البته جمعیت هم افزایش پیدا کرده و طبقه متوسط فرهنگی به خاطر دسترسی بیشتر مردم به آموزش بزرگ شده است. با این حال اما باز کتاب‌نخوان‌های ما زیاد است و نسبت به کشورهای توسعه‌یافته راه زیادی داریم. لذا می‌توانم بگویم منطق کتابخوانی که با افزایش سرمایه فرهنگی همان‌طور که گفتیم رابطه مستقیم دارد در ایران پانگرفته. سرمایه فرهنگی در زمینه کتابخوانی بیشتر به تشویق خانواده، مدرسه و وسایل ارتباط جمعی بستگی دارد. البته نمی‌شود سانسور را - هم در شکل دولتی آن و هم در شکل هنجار اجتماعی و تابوها - در پانگرفتن این منطق در جامعه لحاظ نکرد.

در کشورهایی که سرانه مطالعه در آنها بالاست می‌بینیم که کتابخوانی راه به سبک زندگی مردم باز کرده و نوعی فرهنگ با آیین‌های خاصی